

הלכות מעשיות

שיעורו של מורנו הגאון הרב מצליח חי מאזוז שליט"א

גליון קצה

שודר בערוץ "קול ברמה" בתכנית "בית ההוראה"

מוקדש לע"נ עטרת תפארת הפוסקים מרן הגאון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל

הלכות ביטול כלי מהיכנו

נושאי השיעור:

טלטול קליפות של אוכל. הנחת קליפות בעלחת חר פעמית. עלחת חר פעמית ששימשה לאכילה. הנחת אשפה בפח ריק. הנחת אשפה בשקית אשפתון. השלכת האשפה לפח הציבורי. הנחת אשפה בשקיות המצויות. הנחת פסולת בעלחת רגילה. איסוף פסולת לכף אשפה (יעה). הסרת מפת ניילון עם הפסולת שעליה. היתר גרמא בביטול כלי מהיכנו. אמירה לילד להניח מוקצה על גבי מיטה. הנחת כלי לקבלת מי המזגן.

טלטול קליפות

א. שאלה: האם יש איסור מוקצה בקליפות של פירות ופיצוחים?

תשובה: כל זמן שהקליפה נמצאת על הפרי יש עליה דין של שומר לפרי והיא טפילה לפרי, ולכן אין בה איסור מוקצה ומותר לטלטלה. אבל לאחר קילופה בטל ממנה שם של שומר לפרי ונעשית דבר בפני עצמו, והדין משתנה בין סוגי הקליפות ובמה שהן ראויות לשימוש.

קליפות של פירות – נפרט כמה דוגמאות. קליפות של תפוזים מותרות בטלטול כיון שראויות לאכילה. יש אנשים שאוכלים את הקליפות הללו, ובפרט אם שמים עליהם מרקחת, ריבה וכדומה, ולכן אין עליהם שם מוקצה.

קליפות של בננות, אינן ראויות למאכל אדם. ואף שראויות למאכל בהמה, מכל מקום כפי הנראה אינן ראויות למאכל בעלי חיים המצויים בעיר כמו כלבים, חתולים וכדומה.

קליפות של פיצוחים – יש חילוק בין סוגי הפיצוחים. הקליפות הקשות של השקדים, האגוזים וכדומה, אסורות בטלטול הואיל ואינן ראויות למאכל בהמה.

לעומת זאת בקליפות של הגרעינים יש מלח, ואנשים נהנים למצוץ את הקליפות הללו, וכיון שיש בני אדם שדרכם למצוץ אותן, מותרות בטלטול גם למי שאין דרכו למצוץ את המלח. (עיין משנ"ב סימן שח ס"ק קיד. ועיין שלחן שלמה סימן שח. וע"ע בשבות יצחק פ"ט סוף סק"ח בשם הגרי"ש אלישיב).

הקליפות שאין בהן מלח נחשבות מוקצה, הואיל ואינן ראויות למאכל.

הנחת קליפות בצלחת חד פעמית

ב. שאלה: האם מותר להביא צלחת חד פעמית לשולחן כדי להניח בתוכה קליפות של פיצוחים?

תשובה: יש לדון בזה משום ביטול כלי מהיכנו.

נבאר מהו איסור ביטול כלי מהיכנו, ולאחר מכן יתבאר האופנים המותרים והאסורים.

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן רסה ס"ג): אין נותנין כלי בשבת תחת הנר לקבל שמן הנוטף, מפני שהוא מבטל כלי מהיכנו. ומותר ליתנו מבעוד יום. ומקור הדין במשנה (שבת מב:).

נרות השמן בזמנם היו עשויים בצורה שונה מהנרות שלנו כיום. היום מדליקים בנרות עם פתיל צף, ולעולם אין השמן נוטף החוצה.

אבל בזמן חכמי המשנה הנר היה עשוי בצורה אחרת. בהרבה מקומות אפשר לראות את הצורה שלו, שהוא עשוי בצורת אבוקדו חתוך לאורך. בצד הרחב היו שמים את השמן, ובצד הצר היתה הפתילה יוצאת החוצה ושם היו מדליקים אותה, וכאשר היו מדליקים את הפתילה, פעמים שהשמן שהיה עובר בתוך הפתילה ומטפטף החוצה.

בזמנם היה השמן יקר מאד. אם היום אומרים לכבות את החשמל כאשר לא צריכים את האור, בזמנם על אחת כמה וכמה שהיו צריכים לחסוך בשמן ששימש גם לאכילה וגם לתאורה, והיו חסים על השמן שטפטף ועושים ככל האפשר כדי שלא ילך לאיבוד.

כדי לחסוך בשמן היו מניחים כלי תחת הנר כדי שיקבל לתוכו את השמן, וכתב מרן שאסור להניח כלי בשבת, מפני שהשמן שמטפטף הוא מוקצה, וכאשר השמן נוטף לתוך הכלי, הכלי נאסר בטלטול, והוא מתבטל מהיכנו.

כלומר, כל כלי מיועד להשתמש בו על ידי טלטולו והעברתו ממקום למקום, וכאשר אדם מניח דבר מוקצה בתוכו, הוא אוסר את הטלטול שלו ממקום למקום, וכאילו סותר את הכלי הזה. אמנם הכלי לא נהרס, אבל זה כעין סותר ואסור לעשות כן בשבת¹. או משום שהוא כעין מלאכה שקובע את הכלי במקומו וכעין בונה². והאריכו הפוסקים בטעמים.

מרן חוזר על הדין הזה במקרה אחר (סי' שי ס"ו), והאיסור נקרא "ביטול כלי מהיכנו". לפי זה כתב הרב בן איש חי (ש"ב פ' מקץ סט"ז) שיש להזהר מלהניח קליפות מוקצה בצלחת, שהרי אוסר את הצלחת בטלטול ומבטלה מהיכנה. יש שני פתרונות כיצד לעשות כן בהיתר:

האופנים המותרים

א) הגאון חתם סופר (בהגהותיו על המגן אברהם סימן שח ס"ק נא) כתב להניח חתיכת פת בקערה ולקלוף עליה האגוזים וכדומה (וע"ע בחזון איש סימן מח סק"ג). לפיכך יכול להניח בצלחת מעט פת או שקד אחד וכדומה ועל ידי כך יכול לטלטל את הצלחת עם הקליפות והפת.

יש מחמירים (עי' מנוחת אהבה ח"א פי"ד הערה פו, שבות יצחק פ"ט סק"ו) שלא מועיל להניח שקד וכדומה, שכיון שלאחר זמן הצלחת תתמלא בקליפות, בודאי שלא יטרחו להוציא משם את השקד הבודד או את חתיכת הפת, ואין הדבר מועיל להתיר את הצלחת בטלטול.

וכמו בדין בסיס לדבר המותר והאסור, שדוקא בזמן שהדבר המותר חשוב יותר מהדבר האסור מותר לטלטל את הכלי, ואילו כאן, כאשר יזרוק את הקליפות לפח הוא יזרוק יחד איתן את השקד, ואם כן אין להתיר על ידי הנחת דבר מאכל בצלחת.

¹ עי' רש"י שבת קנ"ד: (ד"ה והא).

² עי' רש"י שבת מב: (ד"ה כלי). וע"ע בתוספות שם (מג. ד"ה דמבטל) ובפרי מגדים (סימן רסה אש"א סק"א).

אמנם להלכה העיקר כדברי המקילים, כי במציאות השקד חשוב יותר. והטעם שאינו יכול ליטלו הוא מחמת שקשה להגיע אליו, או שעל ידי כך יצטרך להזיז מוקצה, ולכן הוא זורק את הכל. אבל בודאי שהשקד חשוב יותר. וגם יש אומרים שבבסיס לדבר האסור והמותר, רק אם האיסור חשוב יותר מההיתר נאסר לטלטלו, אבל אם הם שווים מותר³.

(ב) ומכל מקום גם לאוסרים בהנחת מאכל יש דרך להתיר, אם יניח כף או מזלג בצלחת, כיון שאין ספק שאדם לא יזרוק את הכף או המזלג לאשפה.

יש להקפיד להניח תחלה את דבר ההיתר, כגון חתיכת פת או כף ומזלג וכדומה, קודם שיניח את דבר האיסור, מפני שאם יניח את הקליפות ראשונות הוא אוסר את הכלי הזה בטלטול ועובר על איסור של ביטול כלי מהיכנו לאותה שעה.

בדיעבד אם לא הניח בתחילה, מכל מקום יניח אותו בזמן שנזכר, כדי שיוכל לאחר מכן לטלטל הצלחת⁴. יש להדגיש שכל הדיון כאן בצלחת חד פעמית שאסור להניח בתוכה מוקצה משום ביטול כלי מהיכנו, אבל בצלחת רגילה מותר להניח בתוכה קליפות כפי שיתבאר להלן (אות ח').

צלחת חד פעמית ששימשה לאכילה

ג. שאלה: האם מותר להניח פסולת בצלחת חד פעמית שסיימו לאכול בה ועדיין לא פינו אותה?

תשובה: הדין בזה יותר קל מהשאלה הקודמת, כי כאשר מדובר בצלחת ששימשה לאוכל, אם עדיין נשארו בה שאריות מהאוכל, ומותר לטלטלה כדין כל דבר שיש בו היתר ואיסור והדבר המותר חשוב יותר (ש"ע סימן שי"ח).

צלחת שלא נשאר בה מעט אוכל

במקרה שלא השאיר בצלחת מאומה, לכאורה היה נראה לאסור את טלטול הצלחת מפני שנעשית בסיס לפסולת שבה.

³ וכן פסק מרן ראש הישיבה שליט"א בשו"ת מקור נאמן ח"א (סימן תי) ובדבריו שנדפסו במנוחת אהבה (ח"ד עמוד קסה). ועי' בשו"ת מקור נאמן ח"ב (סימנים שסב, שסג).

⁴ ואין לאסור משום שאם מבטל כלי חשיב כסותר, אם כן המתירו בטלטול חשיב כבונה. זה אינו, וכדמוכח בשבת (מ"ג ע"א) בעודן עליו, עיין שם בתוספות. וממחלוקת הראשונים (שבת קנד:) בדין ביטול כלי מהיכנו לשעה.

אבל למעשה בדרך כלל מותר לטלטלה משום גרף של רעי⁵. כלומר, לאחר האכילה מותר לאדם לטלטל את הצלחת שאכל בה כיון שהיא דבר מאוס. לא רק אם היא מאוסה כלפי האוכל בה, אלא גם אם היא מאוסה רק כלפי שאר המסובים.

וכיון שהיא מותרת בטלטול מותר להניח בתוכה קליפות, שהרי אינו מבטל את הכלי מהיכנו ומותר לטלטלו בכל אופן.

לסיכום: מותר להניח קליפות בצלחת ששימשה לאוכל ואפילו היא חד פעמית, מפני שאינו גורם בזה ביטול כלי מהיכנו.

הנחת אשפה בפח ריק

ד. שאלה: האם מותר להניח אשפה בפח אשפה ריק?

תשובה: נחלקו פוסקי הדור האחרון אם יש בהנחת אשפה בפח איסור ביטול כלי מהיכנו. מורי ורבי מרן הגר"מ הלוי (מנוחת אהבה ח"א עמוד שסה) והגר"נ קרליץ (חוט שני ח"ג עמוד קעג) אוסרים להניח פסולת בתוך פח אשפה ריק, שהרי קודם לכן היה מותר לטלטלו, וכעת הוא מבטל אותו מהיכנו.

ומאידיך מרן הגר"ע יוסף (חזו"ע שבת ח"ג עמוד ריג) והגר"ש אלישיב (שבות יצחק פ"ט אות ח) מתירים, שכיון שפח האשפה מיועד לכך, לא שייך בו ביטול כלי מהיכנו.

וכך משמע בדברי הלבוש (סימן רסה ס"ג) שביאר הטעם שאסור לתת כלי לקבל שמן הנוטף מהנר, "משום שאין סתם כלי עומד לזה". ולכן הוא מבטל הכלי מהיכנו. ומשמע שאם הכלי עומד לכך מותר.

וגם לשון המשנה (שבת מב:) שאין נותנים כלי תחת הנר לקבל בו את השמן, ואם נתנו מבעוד יום – מותר. ולכאורה הלשון "מותר" קשה, שהיה צריך לומר בלשון שאין בזה איסור וכדומה, אבל הלשון "מותר" משמע שמותר לעשות דבר מסוים בקום ועשה. ואכן התוספות שם (ד"ה ואם) התקשו בזה, וכתבו שהלשון דחוק שהיה צריך לומר אבל מבעוד יום נותנים.

⁵ כמבואר בגמרא (שבת קכ"ד ע"א) אליבא דרבי נחמיה הני קערות היכי מטלטלינן להו, אמר ליה רב ספרא מידי דהוה אגרף של רעי. ע"ש.

אבל מהר"ל מפראג (שם) ביאר שכוונת המשנה לומר שאם נתנו מבעוד יום, אף אם הסירו משם, מותר להחזירו לשם בשבת, שכיון שהוא מיועד לכך שוב לא שייך בו ביטול כלי מהיכנו. ועל פי דבריו כתב מרן הגר"ע יוסף להקל בזה⁶.

אמנם לכאורה לפי טעם האיסור בביטול כלי מהיכנו שהוא סותר את הכלי, אין נפקא מינה בין אם הכלי מיוחד לכך או לא, שהרי בשעה שהניח את האשפה בפח הוא נאסר בטלטול. (וע"ע במנוחת אהבה ח"ג מילואים עמוד שפו).

ולשיטת המחמירים העצה לכך היא שמיד בשעת הנחת שקית האשפה בערב שבת יניח בתוכה דבר מוקצה ויבטלה מהיכנה כבר בערב שבת, ואז יהיה מותר להניח בתוכה אשפה כמה שירצה. וכך היה נוהג מורי ורבי הגר"מ הלוי, שהיה מצית גפרור סמוך לכניסת השבת וזורקו לשקית האשפה הריקה, וכך הפח התבטל מהיכנו מערב שבת ומותר במהלך השבת להניח עוד דברי מוקצה בפח.

אם לא הספיק לעשות כן מערב שבת, יכול להניח בתוך הפח תחת השקית (ולא בתוך השקית, שלא ילך לאיבוד) דבר שאינו מוקצה, כגון קופסת שימורים, כף אשפה (יעה) וכדומה, שאז הפח נעשה בסיס לדבר המותר והאסור, והדבר המותר חשוב יותר, ויכול לטלטל את הפח לכל הדעות.

הנחת אשפה בשקית אשפתון

ה. שאלה: כאשר עושים קידושא רבה או סעודה שלישית בבית הכנסת, וכן בשבתות של שמחות, האם מותר לאסוף את האשפה לשקיות או שיש בזה איסור מבטל כלי מהיכנו?

תשובה: כפי שהזכרנו, יש מחלוקת בין אחרוני זמננו האם מותר להניח אשפה בתוך פח ריק. ומכל מקום בודאי שיש להקל בשקית אשפתון, מפני שלא רק שהשקית מיועדת לאשפה בלבד כמו הפח, אלא השקית גם מיועדת לשימוש חד פעמי בלבד.

יש לדמות דין זה לנייר, שמתלכלך ונזרק, וכן כל הדברים המיועדים לשימוש חד פעמי שנזרקים מיד לאחר השימוש בהם, וכיון שהשקית מיועדת לכך וגם נזרקה מיד לאחר השימוש בה ולא מטלטלים אותה שוב, אין בה ביטול כלי מהיכנו. כך ביאר מו"ר הגר"מ לוי זצ"ל. מה שאין כן בפח עצמו שמיועד לשימוש חוזר, ובזה יש איסור לדעת האחרונים שהזכרנו⁷.

⁶ וע"ע בגליוני הש"ס שבת שם, ובשו"ת מגדנות אליהו ח"א (סימן קב) ובשו"ת באר משה ח"ה (סימן פו).
⁷ וכן מוכח מדברי מרן בש"ע (סימן שח סי"ב) ששיירי מחצלאות מותר לטלטלם דחזו לכסויי בהו טינופא. ועוד כתב מרן (סעיף לח) מכניס אדם מבעוד יום מלא קופתו עפר ומיחד לו קרן זוית ועושה בו כל צרכיו בשבת, כגון ליטול

ומכל מקום אין זה דומה לצלחת חד פעמית שאסור לבטלה מהיכנה, כיון שהייעוד שלה הוא לאכילה, אבל שקית האשפתון מיועדת רק לאשפה ולזורקה.

השלכת האשפה לפח הציבורי

ו. שאלה: האם מותר לזרוק את האשפה כאשר הפח מלא?

תשובה: ראשית יש לבדוק מה ההגדרה של הפח.

באופן כללי הפח מוקצה, שהרי יש בו פסולת שאינה ראויה לאכילה ואם כן אסור לטלטלו.

ולכן יש לשים לב לזה, כי פעמים רבות נה יותר לבני הבית להביא את הפח למקום האכילה ושם לזרוק הכל לתוכו, ואסור לעשות כן מפני שמטלטלים את המוקצה.

ומכל מקום יכול לדחוף את הפח ברגל למקום השולחן. וכמבואר בשלחן ערוך (סימן שיא ס"ח) שטלטול בגופו אינו נחשב טלטול ומותר לעשות כן בשבת. ודוקא טלטול כדרכו אסור, דהיינו בידי, אבל ברגלו אינו חשוב טלטול.

אבל להוציא את הפח החוצה מותר אפילו בידי, מפני שבזמן שהפח מלא, המקום מאוס, ומותר להסירו משם משום גרף של רעי.

אם הפח נמצא במטבח לא תמיד מותר לטלטלו, כיון שאין דרך בני הבית לשהות במטבח. אלא אם כן נמצאים שם זמן רב, כגון שמכינים את הסעודה, אבל אם לא נמצאים שם אסור (חוט שני ח"ג עמוד קלח). כמו כן מותר לפנות את פח האשפה אף במקרה שלא צריכים למקום הפח, אבל מכל מקום נוספה עוד אשפה שצריכה פינוי, וכדי לפנות מקום בפח צריך לפנות את האשפה לפח הציבורי, וגם בזה יש דין גרף של רעי, כי לולא כך תישאר אשפה גם בסלון הבית⁸.

אגב יש להיזהר ולהזהיר את בני הבית, לקשור את שקית האשפה רק באופן המותר בשבת.

לסיכום: מותר לפנות את פח האשפה, להניח בתוכו שקית חדשה ולזרוק לשם שוב אשפה, כדי למנוע במקום טינוף כגרף של רעי.

ממנו לכסות צואה או רוק וכיוצא בזה. ולכאורה איך רשאי לכסות בהם טינופת והרי לאחר מכן לא יוכל להשתמש בזה ונמצא שמבטלם מהיכנם. אלא על כרחך כיון שעשויים לשימוש חד פעמי, ולאחר מכן להשליכם ולא לטלטלם עוד, מותר לעשות כן.

⁸ וכעין זה מבואר בשמירת שבת כהלכתה (פי"ג סל"ט ופ"י הערה לד) שמותר לבטל כלי מהיכנו על מנת שלא יוצר גרף של רעי.

הנחת אשפה בשקיות רגילות

ז. שאלה: האם מותר להניח טיטולים משומשים בתוך שקית סופר וכדומה?

תשובה: יש לחלק בין הנחת פסולת בשקית אשפה (אשפתון) להנחתו בשקית רגילה.

שקית אשפה מיועדת להניח בתוכה אשפה, אבל לשקית סופר יש שימושים רבים ואינה מיועדת לאשפה, ולכאורה יש בזה איסור משום מבטל כלי מהיכנו.

יש טוענים שכיון שמשמשים בשקיות אלו גם בשביל אשפה, חשובות כמיועדות לכך ומותר להניח בתוכם מוקצה. ובספר פסקי תשובות (סימן רסה הערה יג) כתב שאף שמותר לתת אשפה בשקית אשפתון, מכל מקום בשקיות ניילון המיועדות לאחסון בגדים וכדומה אסור למלאת בהם אשפה. וצריך עיון.

וברור שמי שאוסף שקיות סופר ומייעדם עבור אשפה, ודאי שמותר להניח בהם אשפה בשבת, שדינם כדין שקית אשפתון.

אבל בטיטולים בכל אופן מותר. כי הם גרף של רעי, ומקפידים לא להניחם גלויים כדי שלא יתפזר ריח לא נעים בבית, ובאופן כזה מותר לבטל כלי מהיכנו.

ומותר לבטל כלי מהיכנו על מנת למנוע גרף של רעי. איסור ביטול כלי מהיכנו קל יותר מאיסור מוקצה⁹. וכיון שאם יש דבר מאוס בחדר מבואר בשלחן ערוך (סימן שח סל"ד) שמותר ליטלו אפילו בידיו ולסלקו מלפניו, שהתירו טלטול מוקצה משום גרף של רעי, כל שכן שמותר לבטל כלי מהיכנו כדי למנוע מהמקום להיות מאוס.

לפיכך מותר להניח טיטולים משומשים בשקית סופר, וכן מותר להניח טיטולים בפח המיועד לכך ואפילו אם הוא ריק, מפני שמותר לבטל כלי מהיכנו על מנת למנוע מיאוס מהמקום.

הנחת פסולת בצלחת רגילה

ח. שאלה: האם מותר להניח קליפות גרעינים בצלחת?

⁹ כך מוכח מדברי מרן בשלחן ערוך (סימן שה ס"ט) שכתב, בהמה שנפלה לאמת המים, אם המים עמוקים ומפני כך אינו יכול לפרנסה במקומה (כלומר לתת לה מה שצריכה), מביא כרים וכסתות ונותן תחתיה, אף על פי שמבטל כלי מהיכנו, משום צער בעלי חיים מותר.

משמע מדבריו שדוקא לתת כרים וכסתות מותר, אבל אסור להרים הבהמה בידיו ממש (וכ"כ במשנה ברורה סק"ע). נמצא שאיסור ביטול כלי מהיכנו קל יותר מאיסור מוקצה. וכ"כ בהדיא בביאור הלכה (סימן שלה ס"ד ד"ה לא יזרקנו).

תשובה: כתבו כמה אחרונים שאסור להניח קליפות בצלחת, משום ביטול כלי מהיכנו, שהרי הוא אוסר את הצלחת בטלטול. ולפיכך צריך להניח כלי או דבר מאכל, שיהיה בסיס לדבר האסור והמותר. אבל להלכה מותר להניח קליפות בצלחת בכל אופן.

ראשית, מפני שהפסולת אינה חשובה. וכתבו כמה ראשונים שמוקצה שאין בו חשיבות, אין בזה איסור ביטול כלי מהיכנו, ולפיכך עצמות וקליפות שאינם חשובים ואינו מצניעם כלל לעולם, אין להם תורת בסיס¹⁰.

שיטה נוספת בראשונים¹¹, שמוקצה שהניחו על דעת לסלקו במשך יום השבת, אינו נעשה בסיס לדבר האסור.

ולשיטתם יש להקל בנידון שלנו, כי בודאי שאינו מתכוון להשאיר את הצלחת עם הקליפות כל היום, אלא רוצה לזרוק את הפסולת לאשפה ולהשאיר את הצלחת ריקה.

ועוד יש שיטת הרז"ה (שבת קנד:) שכלי שלא היה מונח עליו המוקצה בבין השמשות, לא נעשה בסיס לדבר האסור.

נמצא שיש כאן ספק ספיקא להקל. ולכן למעשה מותר להניח קליפות בתוך צלחת רגילה שאינה חד פעמית. וכך העלה מורי ורבי בשו"ת תפלה למשה (ח"א סימן כ'). וכך דעת מרן הגר"ע יוסף במשנה אחרונה¹².

¹⁰ רשב"א (ביצה ב. עבודת הקדש שער אפיה ובישול אות ט). רמב"ן ור"ן בהלכות (שבת קמג.). מאירי (שבת קמג. ביצה ב.). אהל מועד (דרך י' נתיב ז'). וע"ע בתוספות (שבת קמב: ד"ה שאוכל) ובשפת אמת (ביצה יד: ד"ה פסולת מרובה).

בגמרא (ביצה כא:) אמר רב אחא בר יעקב אסור לאדם בשבת להזמין גוי ולתת לו לשתות יין, משום שיורי כוסות, דהיינו שהיין נאסר וכעת הוא מאוס, והופך את הכוס להיות מוקצה. והקשו בגמרא שלכאורה אין איסור לטלטל את הכוס ואפילו שמונח שם שיירי היין המוקצים, וכמו שהתירו לטלטל מחתה שיש בה אבר. ומבארים התוספות (ד"ה כנונא) שכוונת הגמרא ששיירי היין אינם חשובים כלל, ולכן המוקצה בטל לכוס המותרת בטלטול. וביארו בגמרא שטעמו שהיין של הגוי נאסר בהנאה והוא איסור חמור ואין לטלטלו. ומכל מקום למדנו משם שפסולת שאינה נחשבת כלל, אין הכלי בטל לגביה, ולפיכך מותר לטלטל את הכלי יחד עם הפסולת.

¹¹ רבנו תם (תוספות שבת נא:) וספר התרומה (עין טור ובית יוסף סימן שט ס"ד) ורבים מהראשונים.

¹² אף שבתחלה הרב החמיר בזה (הליכות עולם ח"ג עמוד ריא, חזו"ע יו"ט עמוד כז), אבל לאחר מכן בחזון עובדיה (שבת ח"ג עמוד ריד) כתב להקל. ואמנם גם בחזון עובדיה שבת עצמו בהמשך הספר (עמוד ריט) חזר וכתב להחמיר.

איסור פסולת לכף אשפה (יעה)

ט. שאלה: האם מותר לאסוף פוסלת שהצטברה ברצפת הבית לתוך כף אשפה (יעה) ולזרוקה מתוכו לפח?
תשובה: כף אשפה (יעה) הוא כלי שמלאכתו להיתר, אבל אם מניח בו אשפה לכאורה דינו כדין בסיס לדבר האסור.

פעמים רבות הלכלוך הוא גרף של רעי, ומחמת כן מותר לטלטלו אפילו בידיים, וקל וחומר שמותר להרימו לפח האשפה.

ואם הלכלוך אינו גרף של רעי, לכאורה הוא מוקצה ואסור לטלטלו.

אבל אם המוקצה כבר בידו, מותר להניחו באשפה.

ועצם הכנסת הפסולת לכף אשפה, יש להתיר לסוברים שבכלי המיועד לכך אין איסור ביטול כלי מהיכנו. ואף למחמירים בסברא זו יש להקל בעצם הכנסת הפסולת לכף, משום שאין הפסולת חשובה ואין בזה ביטול כלי מהיכנו וכפי שנתבאר לעיל (אות) שמותר להניח קליפות בצלחת.

הסרת מפת ניילון עם הפסולת שעליה

י. שאלה: האם מותר להרים מפת ניילון חד פעמית בסיום הסעודה כאשר יש עליה קליפות וכדומה?

תשובה: כיון שמטרת הסרת המפה היא מחמת אי הנעימות לשבת סמוך למפה שאכלו עליה, או שצריכים את המקום כדי לאכול או ללמוד וכדומה וקשה לעשות זאת על מפה כזו, נחשב הדבר לגרף של רעי ומותר לפנותו בשבת.

ובפרט שבדרך כלל נשארים על המפה דברי מאכל הראויים לאכילה מצד עצמם, אלא שאינו חפץ לאוכלם, או שיש עליה כלים שונים כגון כוסות או בקבוקים וכדומה, ואם כן אין איסור לטלטל מפה זו כלל.

גרמא בביטול כלי מהיכנו - על ידי הסרת דבר המותר

יא. שאלה: אדם שנסע להתארח ולקח עמו בתיק בגדים, ומצלמה יקרה ועדינה שהיא מוקצה מחמת חסרון כיס, האם מותר ליטול מהתיק את הבגדים אף שעל ידי כך תישאר המצלמה בתיק ויהיה אסור לטלטל את התיק?

תשובה: פעמים רבות שדברי המוקצה יקרים יותר מדברי ההיתר והתיק כולו אסור בטלטול.

שאלו אותו על כך, והשיב (במכתב שנדפס בקובץ מגיד הרקיע ח"ב סימן יב עמוד נח) שמעיקר הדין מותר לדבריו בעמוד ריט הם רק לחומרא בעלמא. (וע"ע בשו"ת חקרי הלכה חאו"ח סימן יג).

אבל אם דברי ההיתר חשובים יותר מהמוקצה, התיק מותר בטלטול, ויש לדון האם מותר להוציא את דברי ההיתר משם, כי אם יוציא אותם התיק ייאסר בטלטול ולכאורה הוא גורם לו להיות בסיס לדבר האסור ומבטל אותו מהיכנו.

והעיקר להלכה שאין בזה איסור, כי כלי נעשה בסיס לדבר האסור רק אם מניח בתוכו דבר מוקצה, אבל אם עושה פעולה הפוכה, שלוקח את הדבר המותר והכלי נאסר ממילא, אין בזה איסור. בדורות הקודמים המנהג הנפוץ היה להדליק בנרות כעין פראפין שלנו, והיו מניחים את הנרות גבוה מעל השולחן. כשהנרות הללו נגמרים הם היו נופלים על השולחן ועלולים לגרום סכנה חלילה, ולכן היו שרצו להניח כלי תחת השולחן קודם השבת, וכאשר הנר עומד להסתיים היו מזיזים את השולחן כדי שהנר יפול לתוך הכלי הזה.

כתב מרן בבית יוסף (סוף סימן רסה) בשם שו"ת מהרי"ל (סימן לב) שמותר לעשות כן, כי גרם ביטול כלי מהיכנו מותר. ומחמת שלא הניח את הכלי תחת הנר כדי שיפול לתוכו, אלא רק הזיז את השולחן, לפיכך אף שהוא גורם בעקיפין לביטול הכלי שתחתיו, מכל מקום הוא רק גרמא בביטול כלי מהיכנו ומותר. לפיכך בנידון שלנו שהוא רק לקח את הבגדים, אין בזה שום איסור אף שכעת התיק נאסר בטלטול.

אמירה לילד להניח מוקצה על גבי מיטה

יב. שאלה: ילד שמחזיק מוקצה כגון מצלמה או פלאפון יקר וכדומה, האם מותר לומר לו להניח את המוקצה על המיטה כדי שיעזוב את המוקצה היקר?
תשובה: אסור, מפני שהוא מבטל כלי מהיכנו¹³, וזה מחמת שאמרו לו לעשות כך. (עי' ש"ע סימן שמג).

הנחת כלי לקבלת מי המזגן

יג. שאלה: האם מותר להניח כלי תחת הצינור של המזגן כדי שיקבל את המים הנוטפים מהמזגן?
תשובה: למים של המזגן יש דין של נולד גמור והם מוקצה. אמנם בדרך כלל אין לנו דין נולד בשבת, אבל בנוולד גמור אכן יש איסור מוקצה. ולכן אסור להניח כלי בשבת לקבל את מי המזגן, מטעם ביטול כלי מהיכנו. שהרי המים המוקצים אוסרים את הכלי בטלטול.
האופנים שמותר להניח כלי לקבל את מי המזגן:
(א). להניח את הכלי תחת הצינור לפני שבת.
(ב). יש שהציעו להניח כף או מזלג בתוך הכלי ואז יהיה מותר לטלטלו כדין בסיס לדבר האסור והמותר. (שמירת שבת כהלכתה פי"ג סל"ט). ידידנו הגאון רבי גדעון בן משה שליט"א העיר בזה (בהסכמתו לשו"ת)

¹³ וע"ע במילואים למנוחת אהבה (חלק ג' עמוד שפו) בדין ביטול כלי מהיכנו במשולש שבכיוור.

ויזרע יצחק ח"ב, שחיבר בני רבי יצחק שליט"א) שהרי המים עולים על גבי המזלג וגם הוא הופך להיות בסיס לדבר האסור.

באמת מצינו בדין מגירה שדנו בה הפוסקים האם יש בזה דין בסיס לדבר האסור, כאשר יש דברים של היתר ואיסור מעורבים יחד ללא סדר וכוונה מיוחדת, אלא דוחפים הכל ביחד באופן אקראי. ואמנם המגן אברהם (סימן שט סק"ו) התיר, שלא נעשה בסיס לדבר האסור. והמשנה ברורה (שם ס"ק יח) כתב להקל במקום צורך. אבל מרן בבית יוסף (סוף סימן שט) הביא מסקנת תרומת הדשן (ח"ב סימן קצג) לאסור. וכך העיקר להלכה לספרדים.

אולם אפשר לקחת מצקת עם ידידת שנתפסת על הכלי, ולהשעין אותה על הכלי עם המים. (או מצקת פשוטה ויעמידנה באופן שתישאר תמיד ידידת הכלי חוץ לכלי). כך המצקת לא נעשית בסיס ומאידך מתירה את הכלי בטלטול.

ג). לתת בכלי משקה שאינו מים, כגון קוקה קולה וכדומה, ובאופן זה מותר לטלטל את הכלי. אמנם לכאורה היה אפשר לתת בכלי אפילו מים, ואז המים המוקצים יתבטלו במים המותרים בטלטול. אבל להלכה דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל. (או"ח סימן תקיג, ויו"ד סימן קב ס"א). אבל יכול להניח שם שאר משקאות כגון קולה וכדומה (מלבד מים), וכך המים המוקצים מתערבים במשקה המותר בטלטול ומתבטלים, כי כתב מרן בשלחן ערוך יו"ד (סימן קב ס"א) שמין בשאינו מינו מתבטל אף בדבר שיש לו מתירין. ובאופן זה מותר לטלטל את הכלי¹⁴.

ד). וכן אם מי המזגן שיהיו במקום יגרמו טינוף הבית יש להתיר לטלטלם מדין גרף של רעי. (וע"ע בשו"ת בית נאמן ח"א סימן לא).

וכתב בספר שמירת שבת כהלכתה (פי"ג סל"ט ופ"י הערה לד) בשם הגרש"ז אורבך, שכמו שמותר לטלטל את הכלי אחר שנפלו לתוכו מים מדין גרף של רעי, אם כן מעיקרא מותר להניח כלי לקבל את המים ואין לחוש מדין ביטול כלי מהיכנו, כי אף לאחר מכן יהיה מותר לטלטלו.

השיעור נמסר ביום ראשון כ"ב טבת תשפ"ג

עורך העלון: הרב שלמה נחום

ביקורת: הרה"ג רבי יצחק מאזוז

ניתן להשיג את ספרי מורנו הרב שליט"א במייל, וכן בכל רחבי הארץ בפקס 052-7108693

ניתן להצטרף לאלפים המקבלים את העלון במייל, וכן ליצור קשר בדוא"ל -

A025606532@gmail.com

¹⁴ יש שהעירו שלכאורה מי המזגן המוקצים מתרבים יותר מהמשקה המותר שבכלי, ומבטלים את המשקה האחר. אבל בני יקירי הגאון רבי יצחק מאזוז שליט"א בספרו שו"ת חקרי הלכה (חאו"ח סימן יא אות ה' והלאה) הוכיח מדברי הראשונים שאף באופן זה יש להקל, כי קמא קמא בטיל.